

Мазур Наталія Олексіївна*
Ткачук Анна Валеріївна**

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Анотація. На основі концепції людського розвитку здійснено порівняльний регіональний аналіз якості життя в Україні. Ідентифіковано роль регіонів у забезпеченні загальнонаціонального людського розвитку. Для більшості областей держави характерні високі показники відтворення населення, соціального стану та освіти. Економічні умови потребують покращення. Дослідження тенденцій якості життя на рівні областей дасть змогу усунути регіональні диспропорції розвитку та сформулювати державну соціальну політику, враховуючи територіальні відмінності.

Ключові слова: добробут населення, індекс регіонального людського розвитку, людський розвиток, населення, якість життя населення.

Вступ. Однією з головних характеристик рівня суспільного розвитку країн сучасним міжнародним співтовариством визнано якість життя. Поступово відходять у минуле орієнтири на економічні результати та досягнення науково-технічного прогресу без врахування пріоритетності розвитку людини. Для України, яка декларує себе як демократична соціальна держава, особливої актуальності набуває забезпечення гідної якості життя населення, у тому числі на рівні кожного окремого регіону.

У міжнародній практиці на основі різноманітних індикаторів постійно здійснюється оцінювання добробуту населення та оприлюднюються відповідні рейтинги країн. Зокрема, визначається індекс якості життя за методикою Economist Intelligence Unit, індекс якості життя (Better Life Index) Організації економічного співробітництва та розвитку, загальнометодологічна концепція стандартів і якості життя (Standard of Living and Quality of Life), індекс інтелектуального потенціалу суспільства, людський капітал на душу населення Всесвітнього Банку, коефіцієнт життєздатності населення, розроблений організацією ЮНЕСКО, щорічний рейтинг міст з найвищою якістю життя Міжнародної консалтингової компанії у сфері людських ресурсів Mercer Human Resource Consulting, рейтинг найщасливіших країн Інституту Землі. Актуальність проблеми якості життя населення активізувала дослідження у цій сфері і серед вітчизняних науковців. Особливою методологічною глибиною характеризуються розробки щодо вимі-

---

* Мазур Наталія Олексіївна — канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри трудових ресурсів і підприємництва, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, n.o.mazur@nuwm.edu.ua

** Ткачук Анна Валеріївна — магістрант Навчально-наукового інституту економіки та менеджменту, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, anyatkachouk@mail.ru

рювання якості життя колективу Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. Водночас кожному конкретному регіону та населеному пунктові притаманні умови, здатні як покращувати, так і погіршувати якість життя населення у певній територіально-адміністративній одиниці.

Тому *постає завдання* дослідження регіональних особливостей забезпечення якості життя населення, що сприятиме усуненню диспропорцій людського розвитку в областях і формуванню державної соціальної політики, враховуючи територіальні відмінності у загальному рівні добробуту населення країни.

Результати. Якість життя, тобто умови існування людини, характеризують насамперед рівнем споживання товарів і послуг, а також соціальними результатами економічного і політичного розвитку: середньою тривалістю життя, рівнем захворюваності, умовами праці, соціальною захищеністю населення, поліпшенням соціального середовища, забезпеченням прав людини [1, с.76]. Підвищення якості життя є критерієм і необхідною умовою людського розвитку. Концепцію людського розвитку, яка наголошує на пріоритетності ролі людини, визначаючи, що людина – мета економічного зростання, а не його ресурс, уведено в науковий обіг у 1990 році. Центральну тезу Програми Розвитку ООН визначено фразою: «Реальне багатство народів — люди». Метою людського розвитку є створення середовища, яке надає людям можливість прожити довге, здорове і творче життя [2, с. 7].

У світовій практиці для характеристики якості життя найчастіше використовують індекс людського розвитку (ІЛР) — інтегральний показник, який визначають на основі трьох індикаторів: національного або валового внутрішнього продукту на душу населення, обчисленого в доларах паритету купівельної спроможності; тривалості життя у роках; рівня освіти населення, вираженого роками навчання та грамотністю дорослого населення у відсотках. За звітами ПРООН у 2016 році Україна за ІЛР посіла 84-е місце (втративши 81-у позицію 2015 року) серед 188 країн і територій і належить до країн з високим рівнем розвитку [3] переважно за рахунок вищого рівня грамотності й тривалості життя порівняно з країнами третього світу. ВНД на душу населення у державі найнижчий серед країн з високим рівнем розвитку і нижчий ніж у деяких країнах із середнім рівнем.

У нашій державі також використовують методику визначення регіонального індексу людського розвитку (ІРЛР), розроблену фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України за участю фахівців Державної служби статистики України. Дослідження особливостей регіонального людського розвитку передбачає аналіз 33 показників, згрупованих у шість блоків: відтворення населення, соціальне становище, комфортне життя, добробут, гідна праця, освіта [2, с. 21–22; 4]. ІРЛР є сумою часткових індексів, розрахованих у кожному блоці.

Інститутом демографії та соціальних досліджень здійснюється моніторинг цього показника. Найвищий ІРЛР характерний для Харківської, Чернівецької та Львівської областей. Найнижчий рівень якості життя населення спостерігається у Житомирській, Херсонській і Кіровоградській областях. Визначені групи чинників диференційовано впливають на формування особливостей людського розвитку кожного регіону.

До першого блока оцінювання належать показники відтворення населення. Населення є суб'єктом і водночас головною рушійною силою усього суспільного розвитку, а сучасні параметри його відтворення — це та базова детермінанта, від якої залежать як темпи економічного поступу, так і можливості та пріоритети людського розвитку в країні. Водночас певні демографічні показники можна розглядати і як кінцеві індикатори результативності соціально-економічного розвитку [4].

Найвищі рівні відтворення населення зафіксовано у західних областях: Чернівецькій, Львівській, Волинській, Рівненській, Тернопільській. Хоча за економічними показниками ці регіони дещо відстають, для них характерні вищі показники народжуваності, більша тривалість життя, нижча дитяча смертність. У промислово розвинених східних областях, а також у менш економічно розвиненій Житомирській області даний блок спричиняє зниження інтегрального індексу. Така ситуація склалася через незадовільний стан екології та здоров'я жителів промислових регіонів, а також більшу зорієнтованість населення на кар'єру і матеріальний добробут на відміну від західних аграрних областей, де інститут шлюбу та сім'ї відіграє вагомішу роль (табл. 1).

Таблиця 1

ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

Показники	Україна	Найкраще значення (область)	Найгірше значення (область)
Сумарний коефіцієнт народжуваності, осіб на 1 жінку	1,506	1,998 (Рівненська)	1,295 (Луганська)
Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	71,37	73,64 (Тернопільська)	69,48 (Житомирська)
Смертність дітей у віці до 1 року, % від живонароджених	0,8	0,55 (Полтавська)	1,14 (Донецька)
Ймовірність чоловіків дожити до 65 років	0,8026	0,8323 (Чернівецька)	0,7752 (Житомирська)
Ймовірність жінок дожити до 65 років	0,9123	0,9229 (Львівська)	0,8996 (Закарпатська)

Джерело: розроблено авторами на основі [4, 5]

Другий блок індикаторів, складовими якого є стан суспільного здоров'я, соціальне самопочуття, соціальна напруга та безпека, відображає соціальне становище. Посилення соціальної нестабільності та напруженості зумовлено обмеженням можливостей частини населення у задоволенні потреб охорони здоров'я, освіти, культури, інших соціальних послуг, особливо житлово-комунальних. Це провокує погіршення фізичного, духовного та психічного здоров'я людей. Посилення нестабільності та напруженості в суспільстві спричиняє розповсюдження таких негативних явищ, як злочинність, проституція, соціальне сирітство, а також соціальних хвороб: туберкульозу, алкоголізму, наркоманії [4].

Соціальне середовище більшою мірою залежить від рівня соціальної захищеності та свідомості громадян, ніж від економічної стабільності. Найкраща си-

туація спостерігається в областях з вищим розвитком соціально-культурної сфери (Львівській і Чернівецькій), для яких характерна й вища задоволеність життям. Економічно розвинені Донецька та Луганська області в рейтингах за показниками даного блока знаходяться нижче 20-ої позиції. Загалом найкраще соціальне становище характерне для Чернівецької та Закарпатської областей, найгірше — для Кіровоградської, Житомирської та Херсонської областей (табл. 2).

Таблиця 2

СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ

Показники	Україна	Найкраще значення (область)	Найгірше значення (область)
Кількість хворих із вперше встановленим діагнозом активного туберкульозу, на 10000 населення	6,77	4,57 (Чернівецька)	9,63 (Херсонська)
Кількість хворих із вперше встановленими розладами психіки, на 10000 населення	22,56	13,99 (Чернівецька)	39,6 (Харківська)
Кількість дітей-сиріт та дітей, які потребували батьківського піклування, на 10000 населення	14	7,37 (Тернопільська)	21,59 (Кіровоградська)
Коефіцієнт підліткової народжуваності (15-19 років), на 1000 жінок відповідного віку	45	37,6 (Сумська)	60,5 (Рівненська)
Кількість померлих від навмисного самоушкодження, на 10000 населення	2,06	0,64 (Львівська)	3,28 (Херсонська)

Джерело: розроблено авторами на основі [4, 5]

До третього блока показників людського розвитку належать індикатори комфортного життя. Комфортність проживання в регіоні характеризується забезпеченістю населення житлом, враховуючи рівень його облаштування, розвитком соціальної інфраструктури та станом навколишнього природного середовища. Якщо стан навколишнього середовища і соціальної інфраструктури відображають певні суспільні блага, то важливим індивідуальним фактором комфортності проживання є забезпеченість житлом та рівень його благоустрою [4]. При цьому в умовах, коли житлова проблема часто далека від вирішення, цей показник є одним з головних стимуляторів якості життя.

Загалом для України характерна краща забезпеченість житлом у сільській місцевості, хоча комфортніші умови проживання — у містах. З розвитком процесів урбанізації комфортності життя знижується. Темпи збільшення чисельності міських жителів не відповідають темпам розвитку інфраструктури міст. Невисокий рівень комфорту характерний для Кіровоградської, Житомирської та Волинської областей. Найкращі значення показників притаманні для Закарпатської та Херсонської областей (для останньої — через невисокий рівень урбанізації, хоча за інтегральним ІРЛР вона посідає одне з останніх місць). Для високоурбанізованих регіонів (Харківська, Київська, Донецька, Дніпропетровська,

Луганська області) характерна вища забезпеченість населення житлом і, водночас, низький рівень комфортності життя в селі (табл. 3).

Таблиця 3

КОМФОРТНЕ ЖИТТЯ

Показники	Україна	Найкраще значення (область)	Найгірше значення (область)
Забезпеченість населення житлом у міських поселеннях, м ² на 1 жителя	22,1	26,2 (Київська)	18,0 (Рівненська)
Питома вага квартир у сільській місцевості, обладнаних каналізацією, %	23,3	56,9 (Закарпатська)	8,9 (Житомирська)
Питома вага квартир у сільській місцевості, обладнаних газопостачанням, %	83,9	97,9 (АР Крим)	50,7 (Донецька)
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів, на 10000 населення	88	109,8 (Чернігівська)	72,5 (Закарпатська)
Обсяг наданих населенню послуг, тис. грн на 1 особу	7,86	22,52 (Закарпатська)	1,79 (Чернівецька)

Джерело: розроблено авторами на основі [4, 5]

Четвертий блок об'єднує показники добробуту. Рівень добробуту населення є тією матеріальною основою, яка не тільки забезпечує якісний розвиток, але й дає змогу обирати його напрям [4]. Бідність як соціально-економічна категорія нерозривно пов'язана з низькою тривалістю життя, низьким рівнем освіти й, відповідно, із слабкими можливостями ефективної реалізації особистої трудової активності. Низькі значення економічних індикаторів спостерігаємо у Закарпатській, Чернівецькій, Волинській і Житомирській областях, найвищі — у Харківській і Донецькій. Тобто передові позиції належать промислово орієнтованим, економічно розвиненим регіонам. Для сільськогосподарських областей притаманний значно нижчий рівень доходів населення (табл. 4).

Таблиця 4

ДОБРОБУТ НАСЕЛЕННЯ

Показники	Україна	Найкраще значення (область)	Найгірше значення (область)
Частка населення із середньодушовими доходами, нижчими за прожитковий мінімум, % від загальної чисельності населення відповідної групи	8,4	3,6 (Харківська)	17,2 (Тернопільська)
Кількість мінімальних продуктових коштів, які можна придбати на середньодушовий дохід	23,6	27,1 (Донецька)	16,2 (Закарпатська)
Валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 особу, грн	33473	46333 (Дніпропетровська)	15154 (Чернівецька)

Джерело: розроблено авторами на основі [4, 5]

Дослідження гідної праці передбачає аналіз показників, пов'язаних з умовами та оплатою праці. Зайнятість, як основна форма реалізації економічної активності населення і засіб для забезпечення його добробуту, є однією з головних характеристик людського розвитку в регіоні. Захищеність зайнятого населення характеризується умовами праці, що відповідають санітарно-гігієнічним нормам, та рівнем охоплення соціальним страхуванням [4]. Якщо перший індикатор (відсоток працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам) прямо вказує на поширеність у регіоні робочих місць, які спотворюють умови людського розвитку, то другий характеризує ситуацію у ширшому контексті (табл. 5).

Таблиця 5

ГІДНА ПРАЦЯ

Показники	Україна	Найкраще значення (область)	Найгірше значення (область)
Рівень зайнятості, %	60,3	62,3 (АР Крим)	55,4 (Івано-Франківська)
Рівень безробіття, %	7,2	5,3 (Одеська)	9,4 (Тернопільська)
Частка працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, %	29,5	10,0 (Закарпатська)	48,7 (Луганська)
Співвідношення середньої та мінімальної заробітної плати, одиниць	2,85	3,27 (Донецька)	2,06 (Тернопільська)
Частка працівників, які отримали заробітну плату до 1500 грн, %	6,7	3,5 (Донецька)	10,4 (Київська)

Джерело: розроблено авторами на основі [4, 5]

Найгірша ситуація склалася у Донецькій, Луганській, Дніпропетровській і Запорізькій областях. Однак у цих регіонах спостерігаємо найвищі значення показників, пов'язаних з оплатою праці. Загалом краще значення даного часткового індексу характерне для східних областей, де рівень зайнятості та оплата праці значно вищі.

Останнім блоком показників для характеристики якості життя за національною методикою визначення ІРЛР є рівень освіти — ключова складова забезпечення сталого розвитку людського потенціалу (табл. 6).

Для нашої держави притаманна суттєва регіональна диференціація забезпечення якості життя населення як загалом за ІРЛР, так і в розрізі часткових індикаторів. Найвищий рівень людського розвитку характерний для Чернівецької та Харківської областей, найнижчий — для Кіровоградської і Житомирської. Значним є відставання регіонів від найкращих у країні значень показників добробуту, гідної праці, соціального середовища. Однак розрив між областями за показниками рівня освіти, комфортного життя та відтворення населення незначний.

Таблиця 6

ОСВІТА

Показники	Україна	Найкраще значення (область)	Найгірше значення (область)
Охоплення дошкільними навчальними закладами, % до чисельності дітей відповідного віку	62	73 (Донецька)	39 (Івано-Франківська)
Охоплення загальною середньою освітою дітей шкільного віку, %	83,0	90,5 (Київська)	78,9 (Вінницька)
Частка студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації у загальній чисельності працездатного населення, %	6,08	10,74 (Харківська)	1,96 (Кіровоградська)

Джерело: розроблено авторами на основі [4, 5]

Висновки. Якість життя населення — інтегральне поняття, яке передбачає аналіз усіх сфер життєдіяльності суспільства. Підвищення якості життя є критерієм і необхідною умовою людського розвитку. За показниками відтворення населення та соціальної сфери Україна не надто відстає від європейських країн. Для більшості регіонів держави характерні високі показники відтворення населення, соціального стану та освіти. Покращення потребують економічні індикатори (зайнятність, умови і оплата праці, умови проживання).

Адекватне оцінювання якості життя здатне сприяти визначенню найпроблемніших сфер і прийняттю ефективних управлінських рішень за чітко визначеними аспектами, досягненню світових показників добробуту як необхідної умови міжнародної інтеграції нашої держави. Аналіз тенденцій якості життя на рівні областей дасть змогу усунути регіональні диспропорції розвитку і сформувати державну соціальну політику, враховуючи територіальні відмінності.

Література

1. Завіновська Г.Т. Економіка праці: Навч. посібник / Г.Т.Завіновська. — К.: КНЕУ, 2003. — 300 с.
2. Вимірювання якості життя в Україні. Аналітична доповідь / Лібанова Е.М., Гладун О.М., Лісогор Л.С. та ін. — К., 2013.
3. Human Development Report 2016. Human Development for Everyone [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf.
4. Методика вимірювання регіонального людського розвитку — Київ, 2012. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/#>.
5. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

References

1. *Zavinovska, H.* (2003). *Ekonomika pratsi*. Kyiv, Ukraine.
2. *Libanova, E., Hladun, O., and Lisohor, L. et al.* (2013). *Vymiriuvannia yakosti zhyttia v Ukraini. Analychna dopovid*. Kyiv, Ukraine.
3. *Human Development Report 2016. Human Development for Everyone.* (n.d.). Retrieved from http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf.
4. *Metodyka vymiriuvannia rehionalnoho liudskoho rozvytku* (2012). Kyiv, Ukraine. (n.d.). Retrieved from <http://www.idss.org.ua/#>.
5. *Ofitsiyni sait derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy.* (n.d.). Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua/>.

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

Мазур Н.А., канд. экон. наук, доцент,
доцент кафедры трудовых ресурсов и
предпринимательства, Национальный
университет водного хозяйства и природо-
допользования
Ткачук А.В., магистрант Учебно-
научного института экономики и мене-
джмента, Национальный университет
водного хозяйства и природопользования

Аннотация. На основе концепции человеческого развития осуществлен сравнительный региональный анализ качества жизни в Украине. Идентифицирована роль регионов в обеспечении общенационального человеческого развития. Для большинства областей государства характерны высокие показатели воспроизводства населения, социального положения и образования. Экономические условия требуют улучшения. Исследование тенденций качества жизни на уровне областей позволит устранить региональные диспропорции развития и сформировать государственную социальную политику, учитывая территориальные различия.

Ключевые слова: благосостояние населения, индекс регионального человеческого развития, развитие общества, население, качество жизни населения.

REGIONAL FEATURES OF PROVIDING THE QUALITY OF LIFE OF POPULATION OF UKRAINE

N.Mazur, Cand. Sci. (Econ.), Assoc. Prof.,
National University of Water and
Environmental Engineering
A.Tkachuk, Graduate student of the
Academic Institute of Economics and
Management, National University of Water
and Environmental Engineering

Abstract. The modern international community has recognized the quality of life as one of the main characteristics of the level of social countries development. The quality of life is an integral concept that involves an analysis of all spheres of society's life.

In international practice the Index of Human Development (HDI) is most often used to characterize the quality of life. Ukraine ranks 84st out of the HDI and belongs to high-growth countries mainly due to higher levels of literacy and lifetime compared to third-world countries. GNI per capita in the country is the lowest among the countries with a high level of development. At the same time special conditions, this can both improve and worsen the quality of life of the population, inherent in each specific region and settlement. Therefore, the task of studying regional features of quality of life appears.

The national methodology for determining the Regional Human Development Index involves an analysis of 33 indicators, grouped in six blocks. The identified groups of factors have a specific impact on the peculiarities of human development in each region. A comparative regional analysis of the quality of life in Ukraine is carried out on the basis of the Concept of Human Development. The role of regions in providing national human development is identified. High rates of population reproduction, social position and education are typical for most of the country's regions. Economic indicators (employment, labour conditions and wages, living conditions) need to be improved. The investigation of quality of life at the regional level will help to eliminate regional disproportions in development and form the state social policy taking into account territorial differences.

Keywords: welfare of the population, Regional Human Development Index, human development, population, quality of life.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2017

УДК 338.46:37

Павленко Олександр Вадимович *

РОЗВИТОК РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВНЗ: АКТУАЛЬНІ ТРЕНДИ ТА ПРОГНОЗИ

Анотація. В статті систематизовано чинники розвитку ринку освітніх послуг ВНЗ. Узагальнено, що визначальними трендами останнього десятиліття у розвитку системи вищої освіти стали: кількісне зростання університетів світу; стратегії інтернаціоналізації діяльності університетів; посилення уваги держави до сектора вищої освіти; доступність вищої освіти як пріоритет національних політик; рух за підвищення якості вищої освіти, в т.ч. якість освіти дедалі більше стає об'єктом контролю з боку суспільства; підсилення конкуренції і зростаюче розшарування на ринку вищої освіти на провідні вузи та так звані «всі інші». Ринок послуг вищої освіти стає більш зарегульованим, змінюється мотивація суб'єктів ринку в бік задоволення запитів держави.

Ключові слова: державно-приватне партнерство у сфері вищої освіти, кластери науки і освіти, міжнародна конкурентоспроможність ВНЗ.

Вступ. Розвиваючись інноваційно, світова економіка вимагає новацій і від ринку робочої сили і, відповідно, від похідного від нього ринку освітніх послуг.

* Павленко Олександр Вадимович — асистент кафедри економічної кібернетики та маркетингу КНУТД, oleksandr.pavlenko@hotmail.com